

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Панас Мирний

ПЕРЕМУДРИВ

Панас Мирний
ПЕРЕМУДРИВ

Комедія в п'яти справах

Справляють:

Храпка Василь Трохимович, 50 літ. Дряпига-аблокат. Одягнений не то по-панському, не то по-міщанському: у довгополому сертуці при манишці. Невисокого зросту, лисенький; вуси підстрижені.

Петро – його син, 22 літ. Студент Одеського університету.

Галя – дочка його, 20 літ. Тільки що скінчила гімназію. Невеличка на зріст, сухенька, чорнява.

Явдошка, або Дуня – друга дочка, 18 літ; білява, висока, огрядна.

Прися – красива, брава дівка, 19 літ. Наймичка Храпкова.

Кирило – дід. Пасічник у Храпка.

Вовк – багатий щетинник.

Грицько – його син 24 літ. Високий красивий парубок.

Печариця – 27 літ. Учитель народної школи.

Передерій – міщанин, проноза.

Перепада – козак, Передеріїв полигач.

Тхориха – козака вдова.

Син її.

Жінка з дівчинкою.

Засідатель, соцькі, десятники. Люди – чоловіки й жінки.

Коїться в багатому містечкові.

– СПРАВА ПЕРША –

Робоча хата Храпкова. На середній стіні з правого боку двері, з лівого – у куток – канапка; далі від неї, наближаючись до кінця кону, стіл з усякими ящиками; на столі стоїть євангеліє у шкуратяних палітурках, з золотим хрестом посередині; з боків столу – книжок багато. За столом сидить Храпко, щось пише і часом риється в книжках.

Вихід I

Храпко (*кладучи перо*). Х-ху! уморився!.. Ні, не далось мені це письменство, та й годі! Що я тут написав, а от аж пальців не розведу – натрудив руку. От і кажуть: важке діло ціпом махати або косою тягти. Брехня! писати важче. Там аби здужав – усією рукою держи та, знай, тягни, а тут – самими пальцями володій, заставляй їх виводити літеру за літерою... виведеш бісового батька!.. Он як наварганив! (*Бере папір, розглядає*). Іч – мов п'яниці порозхилялись на всі боки: те туди, а те сюди. І чого б воно? Бачиться, й перо міцно держу, і руки не трусяться, а стрічки, мов молодими биками рілля зорана, – і сюди, й туди погнулися. Он... «в Мировий З'їзд...» Ну ще «Мировий З'їзд» нічого. Хоч не гаразд, зате розбірне; а от уже... (*читає*) «часного повіреного»... гму-гму-гму... «по ділу»... гму-гму... такому-то, – ні к бісу не годиться!.. «Апеляціонная жалоба»... «Жалоба» і нічого б собі, так дуже одхилилася од «апеляціонної...». Ще пак у цім слові, здається, чогось двоє: покой чи люди? От і забув... Лихий видумав ту граматику! Треба справитись в «Уставі». (*Бере книжку й, горнучи листки, шукає*). О, бач: апелляціонная – двоє люди. А в мене як? А тут одно... Гм! та ще так густо написано, що нігде другого й приткнути... От, побий його морока, треба переписувати!.. Що ти будеш робити? Раз – лист бумаги пропав, а вдруге – труда скільки! Бий його сила божя!.. Хай другим разом, спочивши... (*Кладе папір, задумується*). Горе мені, що нема ні відки підпомоги. Дунька – ще гірше від мене ригує – дряпа, як курка лапою. До науки не придалася; з самого малу до неї не припадала. От їй по хазяйству – так: курей глядіти, огірки солити... У матір пішла! Галька от – навпаки; то – голова: у батька вдалася! Оце вона повинна б скінчити гімназію. Ця, здається, змогла б дати мені підпомоги. Та що? Не баб'ячих рук це діло, не їх голови. Як баба, то воно змалку й до віку баба! От їм – прибратися, нарядитися, щоб очі нашого брата на себе звернути – то так! А до діла, до справжнього діла – вони недотепні...

Та й то ще: все це чужий товар. Його гляди, кохай, вигодуй, викохай, а все за люди оддай; та ще й придачу дай, бо так ніхто не візьме! От син – то вже друге діло; то вже – користь. Раз – сам він заробе, удруге – за жінкою візьме, а втретє – найголовніше – рід через його не переведеться... Це вже прибуток, справжній прибуток, а дочки – то... *(Махає рукою, задумується)*. Краще б було покійниці, замісто двох дочок, та порадувати двома синами. От замість Гальки – сина. Явдоха б по хазяйству була, а синів би – одного по вченому пустив, а другого – призвичаював до свого діла. Ех! царство небесне покійниці, добра господиня була, та не поділшлива: собі то двох вигодувала, а мені, бач, одного, та ще й того неслухняного. Казав бісовому: йди по юридичеському хваль... хваль... і язик зломиш, поки його вимовиш!.. А він, дурний, зовсім по іншому пішов. Торік був, – листя збирає, метеликів лове, – чортбатьказна-що! – мов та дитина мала грається. Що ж, питаю, з того буде? Як скінчиш, що буде? А що, каже, буде: учителем буду або прохвесором. Велика, бач, цяця учитель той або прохвесор – куди пак!.. Дурний та й годі. *(Задумується)*. Ні, не везе таки мені на сімейку! Клопочусь за неї, турбуюся, роблю-заробляю, а що вийде з того? Чи оцінять то вони батькові труди? Чи збережуть те добро, що назбирав для їх?

Увіходе Явдошка.

Вихід II

Явдошка. Тату! Он вас люди питаються.

Храпко. Які люди?

Явдошка. А по чім я знаю!..

Храпко. Багато їх?

Явдошка. Два чоловіки та жінка з дівчинкою.

Храпко. Гм... А не бачила – з грошима чи без грошей?

Явдошка. А господь їх знає! Хіба вони гроші в зубах держать?
(Усміхається).

Храпко (сердито). Дурна ти! В зубах!.. Ще й регоче! Хіба ти не бачиш, що вони щодня швендяють до мене, пороги оббивають? Все підождіть та підождіть – пожданиками годують. А мені що з того? Скажи їм: хто з грошима – хай іде, а хто без грошей – у шию! Чого ж ти стоїш!

Явдошка, здвигнувши плечима, виходе.

От тобі й поміч: ти йому толком, а воно – зуби скалить!

Явдоха (на порозі). Хто з грошима, то йдіть; хто без грошей – підождіть!

Голос чоловічий з-за кону. Ви спершу нас пустіть, а молодиця й підожде. Ми хоч і без грошей, та все одно що з грошима; наше діло – все одно що гроші.

Увіходе Передерій з Перепадею.

Вихід III

Передерій. Василю Трохимовичу! Наше вам од самого неба та аж до землі!

Храпко. А-а, Йван Петрович! Слихом слихати, у вічі видати. *(Подає руку)* Скільки літ, скільки зим!.. Що скажете доброго та хорошого?

Перепадя. Здрастуйте вам! *(Низько кланяється).*

Передерій. Що ж доброго!? За радою до вас.

Храпко. Прошу сідати. *(Передерій сідає, Перепадя стоїть).* За якою радою?

Передерій. Та вже ж за якою? Оцей чоловік дільце має. Все клопочеться: де б йому та й де аблоката того взяти? Чого ж ти, кажу йому, клопочешся, коли в нас один аблокат на всю округу – Василь Трохимович? Він у тих законах, як миша у зерні, порається: на законах спить, законами й дише!.. Самий справедливий законник!

Храпко. Спасибі вам... Глядіть тільки не перехваліть.

Передерій. Чого перехвалить? Кажу правду. Хіба вас можна рівняти до якого-небудь Рачка або Крутивертня?

Храпко *(регоче).* Крутивертня! Якого Крутивертня? Я щось такого зроду не чув...

Передерій. Як не чули? Стрижаченка хіба не знаєте? Ото ж і є настоящий крутивертень.

Храпко. Чого ж він крутивертень?

Передерій. Так його усі добрі люди охрестили. Адже як почне крутити, як почне вертїти, то й праве діло так закруте, що сам чортяка ногу зломе, а в його правди не дошукається. *(Храпко регоче).* Істинно говорю.

Храпко. А от мені ніколи не доводилось з ним супротивником бути.

Передерій. Е-е! він проти вас не піде. Куди йому? – боїться. Зна, що як припрете його з одного боку однією статією, з другого – другою, а третьою – прямо в зуби: а понюхай, мов, чим пахне?

розжуй – який вона смак має? То як не крути, як не верти, а хвіст підгорни під себе та й дери мовчака!

Храпко *(регоче)*. А бодай вас! І де ви тих слів берете – таких гнучких та закручуватих?

Перепада. Поздоров, боже, Йвана Петровича! Вони тими словами й мертвого розворушать.

Храпко. Талан, чоловіче, талан!.. Піп кому богом дано: одному – красно говорити, а другому – діло робити.

Перепада. Звісно – все од бога. Недаром же й кажуть: без бога – ні до порога!

Храпко. Так, так... Яке ж у вас діло?

Перепада. Та хай он вони розкажуть *(показує на Передерія)*. Я так не зумію, як вони.

Передерій. Діло? Саме посліднє діло! Знаючому чоловікові плюнути на його, та й годі! Ну а, звісно, йому, темному – то клопоту та думок тих чимало. Один рає те, другий друге, а третій ще інше. Той на строк верне, а той на окружний суд справляє, – кат їх розбере! А діло – саме посліднє... У його, значиться, лучка є. Там тії й лучки – кіт наплакав, а все ж воно господареві – рука. У хазяйстві це важне діло: чи конячку держати, чи коровчину, щоб більше молока давала, а чи в оранку й волам підкинути, то от сінце й є!

Перепада *(Храпкові)*. Та ви знаєте ту лучку: у Свинячого озера вона.

Храпко. Ну?

Передерій. Владає він ось уже третє літо. І траву косе, і очерет, – там, бачите, трохи водиці є, ну – очерет і поріс, – от він і очерет косе. Одним словом – володіє, та й усе.

Храпко. То вона, значиться, не його?

Перепада. Та воно, бачите, все одно що моя: вона застановлена мені. Покійний Тхір – коли знали – застановив мені її аж на 10 літ. Брав, значиться, грошенят трохи. Ну, ото й каже: не спроможуся я тобі в один раз їх віддати, а буду потроху виплачувати; а ти за те будеш лучкою владати. А тепер, бачите, його вдова не її співає.

Покосив я сінце, а вона вийшла з синами, – там такі бугаї – страх! – та й не попуска мені те сіно брати.

Передерій. Кажі краще, що твоє сіно та собі забрали.

Перепадя. Та так же воно, так.

Храпко. А гроші вони тобі віддали?

Перепадя. Віддали.

Передерій (*морга на Перепадю; набік*). Та цить про гроші (*до Храпка*). Та тут, бачите, не в грошах сила, а в тім, що владав чоловік, а тепер не дають йому владати...

Храпко. Розумію, Іван Петровичу (*до Перепаді*). А грошей багато вони були винні?

Перепадя. Та грошей покійник брав тисячу рублів. За два роки віддав двісті, – така у нас умова була: по сотні в рік; а останні вісім сотень вони вже віддали.

Храпко. Тисячу рублів! Де ж ти набрав такого багато?

Перепадя. Та вже ж не наробив, бо не вмію, й не накопав...

Храпко. Ну, а скільки ж тобі та лучка доходу давала?

Перепадя. Та аж нічого доходу. Сіно, значиться, брав та очерет жав – ото ж і дохід увесь.

Храпко. А як перевести те на гроші, то скільки воно буде?

Перепадя. Та бог його знає! Воно як якого літа й яка ціна стоїть. Торік я два стіжки сіна набрав та очерету кіп з п'ятнадцять нажав.

Передерій. Який там дохід? Як полічити косаря та возовицю, та се та друге, то може рублів на 20 набереться...

Перепадя. Та воно й більше буде.

Передерій (*набік до Перепаді*). Та мовчи, дурню! Слухай, що я казатиму.

Храпко (*до Перепаді*). Ну, та скільки ж, як так – по-божому?

Перепадя. Та як по-божому, то рублів, може, на 50 буде.

Храпко (*про себе*). П'ятдесят га п'ятдесят – сотня; вісім літ... половина – чотири годи... Значиться, за 8 літ чотири сотні... Так?

Перепадя. Та, може, воно й більше буде – бог знає! А тільки це ж воно обидно.

Передерій (уставши, йде до Перепаді і йому на уху). Та кажи менше! (Перепадя не второпа, нащо це, дивиться то на Передерія, то на Храпка).

Храпко. Ну, добре, чоловіче. То ти хоч, щоб я за це діло узявся?

Перепадя (кланяючись). Еге ж. Прошу вашої милості.

Храпко. Добре. Узятись можна. Чому не взятись? Оборудуем це діло – первий сорт! Я тільки беруся, чоловіче, за діла з половини.

Передерій (тихо до Перепаді). Бач – казав: мовчи!

Перепадя. Як з половини?

Храпко. Так: ти, значиться, іськаєш на Тхорах 400 рублів, 200 – тобі, а 200 – мені.

Перепадя. О-о! (Чухається у потилиці). Такого багато?

Храпко. Багато, кажеш? А клопоту хіба мало? Ну, шукай собі кого дешевшого, – Крутивертня, як он каже Іван Петрович, або що.

Перепадя. Двісті рублів – х-хе! Де ж то його гаку суму взяти?

Храпко. То вже де хоч бери. Тисячами ворочаєш, а на дві сотні не спроможешся!

Передерій. Василь Трохимович! Куме! Кажіть менше... ломіть менше! Це чоловік мені знайомий. Гарний чоловік!

Храпко. Не можна, куме Іван Петровичу, не можна: клопіт багато.

Передерій. Та що вам клопіт? То клопіт нетямучому та незнаючому, а вам... Ви тільки глянули... «Господин мировой судья! така та така статія оте то рцить, – пишіть рішенець...» От і все!

Храпко. Так то й рцить! А помороч голову, поки й в уставі знайдеш; та ще попотверди, щоб запам'ятати й не помилитися. Воно то, з боку дивлячись, то все легко здається. А ще, може, й на мировий з'їзд прийдеться апеляцію подавати. А там, знаєте, які джигуни-аблокати бувають? Як засипле словами – не переслухаєш!

Передерій. Що вам ті джигуни? Утремо ми їм, здається, носа! Він словами, а ви його – статією...

Храпко (регоче). Ні, ні, не можна, менше не можна. Треба мировому прошеніє подавати, може, й на мирового прийдеться. Он одного взявся оборудувати дільце, – апеляцію треба писати... Тут

(показує на лоб) і багато, та ось ця (показує на руку) не хоче слухати: її туди гнеш, а вона – на своє повертає.

Передерій. Чи чуєте? Аби тут було (показує на лоб), а перемахлювати – і другий хто перемахлює.

Храпко. Хто ж у мене другий? Наймати хіба?

Передерій. Нащо наймати? Хіба у вас дітей немає? Ось незабаром поз'їздяться – буде кому батькові підпомоги дати.

Храпко. І вже як на дітей надіятись!

Передерій. От уже не гнівить бога, Василь Трохимович! Не гнівить, кажу. Уже як у вас діти, то таких других і по світу не зіськати.

Храпко. Та я й не жаліюся на їх.

Передерій. І од бога гріх буде що лихе сказати про їх! Сказано – якого батька, то такі й діти... Велемудрого заводу!

Храпко. Хвали руку – товар видно! Тоді скажеш гоц, як вискочиш... Ще бог знає, що то з їх вийде. Училися то вони добре, до науки придалися; а ось як вивчаться, то що заспівають? Може, батькові скажуть: цить, старий дурню, невчений!.. Тепер, знаєте, який світ настав?

Передерій. І язик їм руба у роті стане, коли такого батька почнуть ганити!

Храпко. Хіба тепер четверту заповідь почитають? (Помовчавши). Знаєте, куме Йване Петровичу, що я вам скажу?

Передерій. Ану, послухаємо.

Храпко. Це все нікчемна річ. Зубів ви не замовляйте. А от коли хочете – 200 рублів, та й годі! Ви чоловік занятий, та й я не вільний; у вас своє діло, у мене – своє. Ви оттут зо мною торгуєтесь, а там, може, мене на дворі другі дожидаються. Треба усім ярміс дати!

Передерій (набік). Іч, стара лисиця – хитра! Ніяк її на слід не налучиш.

Храпко. Я ще мало й сказав – 200 рублів. Знаєте ви, яке це діло?... Сиріт обижати, удовицю обіходити. Воно ж, може, є хто там, над нами, перед котрим прийдеться й одвіт дати...

Передерій (уїдливо). Тобто – щоб було за що одвіт давати?!

Храпко. То вже – його воля, його й сила! Чи прийдеться – то й прийдеться; а менше, кажу, не можна.

Перепадя. Х-хе!... Так не можна, кажете?

Храпко. Не можна.

Перепадя. Що ж його в господа милосердного робити? І зараз усі гроші?

Храпко. Та гроші можна й опісля, а тепер тільки умовіє таке зробимо.

Перепадя. А що будемо, Іван Петровичу, робити?

Передерій *(набік)*. Бий тебе, сила божа! Казав, дурню, мовчи; ніт, пятакає! *(До Перепаді)*. Що ж робити? Що хоч, те й роби: твоє діло – не моє.

Перепадя. Може, я ще з жінкою дома пораюся?

Храпко *(насуплюючи брови)*. Як хоч. Тільки тоді вже не 200, а 300 буде стояти.

Перепадя. Як? Тобто за те, що я пораюся з жінкою – сотня рублів набіжить?

Храпко. За те ж. *(Помовчавши)*. Знаєш, я чоловік прямий...

Передерій *(набік)*. То-то тебе так і скандзюбило!

Храпко. Правду люблю, по правді роблю...

Передерій *(набік)*. А щоб ти нею подавився!

Храпко. Ти от кажеш: піду до жінки, пораюся. Хіба я не знаю, до якої жінки ти підеш? Оце прийшов до мене... 200, мов, рублів праве... А піду до другого – може, другий менше візьме. Та так і ходитимеш, чужі пороги оббиватимеш. Воно ж тобі нічого – тільки чоботи топчеш, а другим – час гаєш; а той час, може, більше сотні стоє. То от ти й знай: за поріг вийдеш, та назад вернешся – вже 300 рублів... Куй залізо, поки воно гаряче!

Передерій. Ох, куме, куме! Не думав я, що ви такий.

Храпко *(передражнюючи)*. Ох, куме, куме! І я не думав, що ви такий.

Передерій. Я думав, що ви на кума вважите.

Храпко. А я думав, що кум на кума вважає, не стане йому часу гаяти ради чужого чоловіка.

Перепада. Та годі вам, Іван Петровичу! Що ж, коли менше не можна... то вже таке діло: не можна – й не можна; вже чи двісті рублів – то й двісті. А земля ж то моя буде?

Храпко. У тебе є свідителі, що ти володів нею?

Перепада. А як же! Це ж усе містечко знає.

Храпко. То земля твоя буде.

Перепада. Навіки?

Храпко. То вже я не знаю, чи навіки, чи ні. Може, ти її кому продаси.

Перепада. Та то вже моє діло. А чи суд одсуде?

Храпко. Мировий одсуде і з'їзд одсуде; а далі – я не знаю.

Перепада. Та вже ж коли тут одсудять, то й далі так буде.

Храпко. Може... не знаю.

Перепада. То що ж? Будемо кінчати діло.

Храпко. Отак краще. Чи кінчати, то й кінчати. Сьогодні тільки мені ніколи... Треба писати условіє, довіренність... Ти покинь десять рублів на розходи, а я звечора усе, що треба, виготую, а на завтра підемо до мирового, щоб засвідительствував.

Перепада. То й розходи, значиться, мої?

Храпко. А то ж як? Звісно, твої. Та їх небагато, рублів на три всього. Я тобі, як скінчиться діло, щот дам: що на розходи пішло, а що лишок – на платіж повернеться.

Перепада. Та гаразд уже *(лізе в кишеню)*.

Храпко *(бере книжку і перо)*. Хто ти такий будеш?

Перепада. Я? Остап Перепада.

Храпко. Та я це знаю. Якого ти звання чи сословія? Міщанин, купець, козак чи казьонний обиватель?

Перепада. Казьонний обиватель.

Храпко *(пише)*. Казьонний обиватель Остап... А батька як звати?

Перепада. Трохим.

Храпко. Тезко мойому. *(Пише).* Трохимович... Перепадя. Ну, а Тхора як?

Перепадя. Покійник Карпом звався, а батько Грицьком. Вони в козаках були, здавна козаки.

Храпко *(пише).* Оце і все.

Перепадя *(подаючи десятирубльову бумажку).* Звольтесь вам.

Храпко. Давай, давай. От і гаразд; отак би й зразу, без клопоту та без торгу. *(Глянувши на Передерія, що сидить похнюпившись).* А чого ти, куме, так зажурився?

Передерій. Від того, що кум уважив.

Храпко. А що кумові таке?

Передерій. Не скажу. Не вважив кум – і я не скажу. Прощайте *(дає руку).*

Храпко. Ваша воля, ваша й сила! Прощайте. *(Собі дає руку).* Видно, що кум і собі встряв у чужий огород?

Передерій. Не скажу! не скажу! *(До Перепаді).* Ходімо вже.

Перепадя. Бувайте здорові. *(Кланяється, і обоє виходять).*

Вихід IV

Храпко (*сам*). Це щось воно за знак... Уже Передерій так не встряне: тут щось та є, щось кум замишляє таке. Отже й пішов так, і не сказав. Та ну, мене не проведеш! І ми – з усами, тільки, кажуть, нос не оброс... Дознаємося... Постій. (*Підходить до дверей, гукає*). Явдохо! Явдохо!

Явдошка (*з-за кону*). Чого?

Храпко. Скажи Прісці, щоб кликнула до мене Кирила.

Явдоха (*з-за кону*). Кирило біля бджіл, у пасіці.

Храпко. То що? Не кине хіба бджіл на час?

Явдоха (*з-за кону*). Добре.

Увіходить жінка, ведучи за руку дівчинку.

Вихід V

Молодиця*(бере за голову дівчинку і, нахилиючи, шепче)*. Проси.

Дівчинка. Паноцьку!

Молодиця. Паночку-лебедочку! І помилуйте, і пожалуйте!

Храпко *(озирнувшись, плює)*. Тьфу! Якого ви чорта? Аж злякали – дивись!

Дівчинка *(становиться навколішки)*. Паноцьку! помилуйте.

Молодиця. Ой, лишенько наше! горенько тяжке! Помилуйте, паночку...

Храпко *(стоїть, дивиться. Спокійно)*. Ну, ще!.. Ну, що ще далі буде? Ну-ну!..

Молодиця. До вашої милості, добродію. Помилуйте нас... Діточки малі... їсти нічого..., А він пішов, сучий син!., закрився очима й плечима., швендяє там по чужих краях... А тут посліднє добро беруть... хату цінують... Помилуйте нас і пожалуйте! *(Становиться на коліна, плаче)*.

Дівчинка. Паноцьку! помилуйте.

Храпко. Та якого ви чорта до мене? Не реви, а толком кажи!

Молодиця. О горенько наше нежданне! Пропала я, бідна, з малими діточками!

Храпко *(сердито)*. Та не скавучи, кажу. Кажи: чого тобі треба?

Молодиця*(з плачем)*. Боже мій! Хату продають... Мою таки хату, батьківську цінують!

Храпко. Хто цінує? За що цінує?

Молодиця. Та я й сама не знаю, що він, розсучий син, наробив... У кого там гроші брав... де він їх дівав... А тепер моє добро... добро моє пропадає! *(Плаче)*.

Храпко. Хто такий розсучий син?

Молодиця. Чоловік мій, бодай йому добра не було!.. Він, каторжний, щоб його зашморгнуло там, клятого!

Конец ознакомительного фрагмента.

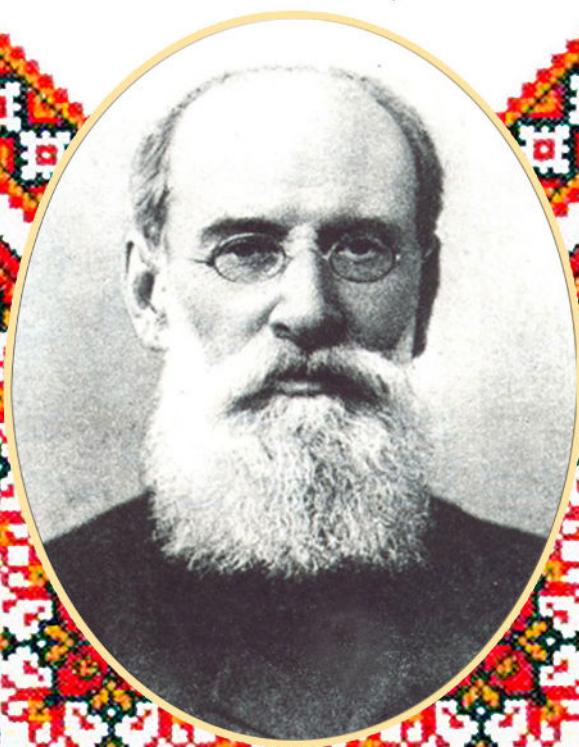
Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Панас Мирний

ПЕРЕМУДРИВ

